

Sven Hakon Rossel: *"Og så af sted til Wien". Danske Østrigbilleder i litteratur og rejseberetninger*

Präsens Verlag, 2024, 342 sider

Af Lise Præstgaard Andersen

Bogens titel skyldes titlen på Lars Frosts (f. 1973) debutfortællinger fra 2000, men også den kendsgerning, at danske forfatters opfattelse af Østrig som regel er knyttet til den charmerende og kunstneriske hovedstad – og, indrømmet – også til de imponerende tyrolske Alper. Faktisk består landet ud over Wien af otte såkaldte forbundslande: Vorarlberg, Tyrol, Salzburg, Niederösterreich, Oberösterreich, Burgenland, Steiermark og Kärnten. Et pudsigt eksempel på Tyrols dominans i danskernes bevidsthed er den kendsgerning, at den populære operette *Im weißen Rössl* (1930) hos os har fået titlen *Sommer i Tyrol*, skønt den foregår ved Wolfgangsee i udkanten af Salzburg.

Titlen på Sven Rossels imponerende samling af vidnesbyrd om danske litteraters og andre skribenters Wienrejser afspejler nok også hans egen hjertevarme over for hovedstaden, hvor han har været professor ved Institut für Skandinavistik, Universität Wien, fra 1996 til 2012 – forlænget med en emeritusstilling, der stadig medfører undervisning og forskning. Han er søn af en dansk far og tysk mor, og han har dansk opvækst og uddannelse i bagagen, foruden andre internationale erfaringer (professorat ved University of Washington, Seattle, 1974-1996). Han er ifølge sine egne udtalelser dansk i sind og skind og har endda i dele af pressen fået tilnavnet "guldalderprofessoren", men bogen om danskeres opdagelse af Østrig viser også stor interesse for, og viden om, helt moderne danske forfatterskaber. Og fascinationen af Danmark-Østrig udfolder sig, som man vil forstå, på baggrund af lang egen-erfaring. Mængden af de indsamlede oplysninger om

de rejsende danske kulturpersonligheder er nærmest encyklopædisk. Den store samling af kendsgerninger vil i lang tid fremover være inspirerende som udgangspunkt for andre forskere, der også vil have glæde af de omhyggelige registre. Nedenfor gives eksempler på de mange detaljer, der undertiden danner sammenhængende historier. Bogens læsere vil desuden have gavn af Rossels redegørelser for markante begivenheder i Østrigs historie, der selvfølgelig er medvirkende til at give danskerne adgang til landet eller hindre dem i det samme. Eksempler herpå meddeles også nedenfor.

De danske litteraters besøg i Østrig tager fart fra det 18. århundredes sidste årtier og udfolder sig i takt med romantikken. H.C. Andersen (1805-75) var således seks gange i Wien. Men danske forfatteres wienerophold og rejser i Tyrol finder i høj grad også sted under naturalismen. Det gælder Georg Brandes (1842-1927), der med nogen ret håbede på et professorat i Wien, efter at have forladt Danmark i 1876, men måtte slå sig til tåls med et længere Berlinophold indtil hjemkomsten i 1883. Og det gælder Henrik Pontoppidan (1857-1943), der lader sin Lykke-Per studere ingeniørkunst i den fiktive by Dresach/Dresack, hvor Alpernes skønhed gør et næsten religiøst indtryk på Per.

Hvis man skal på dannelsesrejse i Italien, hvad mange åndspersonligheder skulle fra 1800 og frem, kommer man næsten nødvendigvis til at passere Østrig, og adgangen til landet lettes af jernbanen, der bliver almindelig i Europa efter 1850. De allerfleste danske forfattere holder af Østrig frem for Tyskland, og af Wien frem for Berlin, og de prøver behændigt at glemme, at østrigerne sammen med preusserne deltog i den anden slesvigske krig i 1864 og desuden i besættelsen af Danmark i 1940. Det sidste nok ikke med alles gode vilje, al den stund at *Anschluss* (den tyske nazistiske overtagelse af Østrig) d. 12. marts 1938 er stærkt omdiskuteret. Var østrigerne de første ofre for Hitlers erobningsplaner, eller var de mere eller mindre begejstrede tilhængere, eventuelt medløbere? Og hvordan fordelte meningene sig i befolkningen, efter at den tyske hær var rykket ind? Under alle omstændigheder

medførte begivenheden, at unge østrigske mænd fra den 13. marts 1938 blev nødt til at gøre tjeneste i den tyske hær indtil 2. verdenskrigs ophør. Og romaner, der udspiller sig under besættelsen af Danmark, skelner forholdsvis sjældent mellem tyskere og østrigere. En af undtagelserne er dog Peter H. Fogtdals (f. 1956) *Flødeskumsfronten* (2001).

Hvad krigen i 1864 angår, bør Herman Bangs (1857-1912) *Tine* (1889) nævnes. Den handler som bekendt om tilbagetoget fra Dannevirke tematiseret som hele Danmarks både politiske og menneskelige sammenbrud. Fjenden omtales udelukkende som "preyserne" eller "tyskerne", ikke som østrigerne. De sidstnævnte var ellers aktive ved Sankelmark/Oeversee, lidt syd for den nuværende grænse, hvor det lykkedes de flygtende danske tropper at ryste de forfølgende østrigere af sig, så danskerne dog kunne etablere forsvarsstillingen ved Dybbøl længere mod nord. Der findes op til flere mindesmærker på stedet i dag.

Efter 2. verdenskrig udgives og læses i de første tiår først og fremmest østrigske forfattere i dansk oversættelse – ikke rigstyske. Det drejer sig bl.a. om den dansk-gifte Annemarie Selinkos (1914-1986) bestseller *Désirée* (1951) om Napoleons ungdomselskede, der senere blev Jean-Baptiste Bernadottes hustru (den franske marskal, der blev konge i Sverige). Elskovsforviklingerne og de farverige historiske begivenheder gengives i en fiktiv første-personsfortælling af den snusfornuftige, følsomme og egentlig charmerende hovedperson, der ikke helt tror på sin egen tiltrækningskraft. Romanen udkom i Danmark i seks oplag mellem 1951 og 1954. I samme tidsrum havde også en anden østriger stor succes herhjemme, nemlig Stefan Zweig (1881-1942), der udkom i oversættelse med 16 titler. Sidstnævnte var ikke alene velkommen i det danske kulturliv som ikketysker (vi var stadig tæt på 2. verdenskrig), men også på grund af sine memoirer, *Die Welt von gestern* (1942), om en på sin vis friere og under alle omstændigheder mere kunstnerisk tid i det østrigske kejserrige og om mellemkrigstiden før nazismens frembrud. Endvidere var hans biografier over store personligheder eller kendte historiske skikkelser

særdeles interessante og præget af en raffineret stil, og det samme var hans dybsindige og melankolske noveller.

Selinkos og Zweigs succeser fremgår (korrekt) af Rossels bog på baggrund af opslag i nationalbiografien. Jeg ved det imidlertid også af egen erfaring. Min mor var cand.mag. i tysk og tysklærer i det danske skolesystem, og som teenager læste jeg i 1950'erne med intellektuel og litterær forslughed den af hende hjembragte litteratur. En hurtig optælling blandt arvegodset i min nuværende reol viser – ud over selvfølgelig et meget slidt eksemplar af *Désirée* – i alt 15 Stefan Zweig-titler, nogle på dansk, andre på tysk.

Angående danske rejsendes adgang til Østrig efter 2. verdenskrig, så hindredes den i en del år af, at landet i lighed med Tyskland var delt i fire besættelseszoner. Det nuværende Østrig var delt mellem Frankrig, Sovjetunionen, Storbritannien og USA. I 1955 var russerne dog blevet overtalt til en ophævelse af besættelsen (sådan så vi i det mindste på det i Danmark), og den 15. maj 1955 blev den selvstændige Anden Republik udråbt af Østrigs udenrigsminister fra slottet Belvederes balkon i Wien (Den første Republik stammede fra 1920, hvor den sidste habsburgske kejser havde givet op og derefter forlod landet som tabende – efter Østrigs nederlag i 1. verdenskrig).

Det forarmede, men stadig meget smukke land, der, som danskerne foretrak at regne med, ikke havde været på Hitlers parti, tog efter 1955 glad imod de danske gæster, der ofte boede til leje om sommeren hos familier, hvor faderen var fraværende, faldet eller savnet i 2. verdenskrig. Et andet tilfælde mødte vi i Salzburg, hvor husfaderen havde været i koncentrationslejr, fordi han ved folkeafstemningen, der først holdtes efter den tyske invasion og ikke var hemmelig, havde stemt mod *Anschluss*. Nu levede han af "eine Rente" og dulmede sine nerver med vandreture i omegnen. Man udlejede de bedste værelser i lejligheden, og den resterende familie krøb selv sammen i det store køkken. Men jeg husker alligevel en optimistisk stemning, krig og undertrykkelse var dog forbi. Det var udbredt at reklamere med plakater om

"Zimmer zu vermieten" på banegårdene både i Innsbruck og Salzburg. Mine forældre tog os to børn med til Østrig i 1957, 1958 og 1959. Det var, første gang vi var i udlandet – og første gang vi så rigtige bjerge. Og nyt var det også for min far og mor. Sidste gang de voksne danskere havde haft udrejse fra Danmark på programmet, var jo i 1939 før 2. verdenskrigs udbrud – og pengene havde ikke strakt til udenlandsrejser i det første årti efter fredsslutningen i 1945.

Min familie og undertegnede var typiske, kulturelt interesserede førstegangsturister i det nye selvstændige Østrig i 1950'erne. Men professionelle danske forfattere, der kendte landet fra mellemkrigstiden, vendte også tilbage i 1950'erne. Aage Dons (1901-1993) er således et eksempel herpå med bøgerne *Rejse i Østrig* (1952) og med den freudiansk inspirerede roman *Brænde til mit Baal* (1965). Blandt de metafysisk orienterede Heretica-forfattere spores ingen interesse for Østrig, men fra 1970 og hen over århundredeskiftet findes mange nyere romaner med Østrigstema.

Ovenstående er et forsøg på at trække en linje gennem den tætskrevne og tættrykte bog "Og så af sted til Wien" på 342 sider med en vrimmel af oplysninger, heriblandt detailoplysninger, der som sagt givetvis vil kunne udnyttes senere og kombineres på ny vis af andre forskere. Det er en forbløffende stor viden om forskellige danske skribenters oplevelse af Østrig. Sven Rossels bog må være resultatet af mange års studier, der formentlig må have ført til opbygning af arkiver. Det drejer sig om primærforskning og om empiri. Men indimellem danner den opsamlede viden gode historier eller fører i det mindste til overraskende ny viden. Hvem vidste f.eks. på forhånd, at Schack von Staffeldt (1769-1826), én af de første danske digtere på længere besøg i Wien, ikke alene morede sig glimrende i hovedstaden og beundrede den barokke arkitektur, men sandelig også noterede sig eksistensen af fattigfolk og social elendighed i forstæderne. Dette fremgår af romantikerens rejsedagbøger, forfattet på tysk (han var født på Rügen).

Derimod er der nok flere, der har hørt om den senere Frederik 6.s (1768-1839) fornøjelige tid under Wienerkongressen, hvor han som regerende kronprins skulle forsøge at forhindre flere danske tab end Norges afståelse til Sverige, der allerede havde fundet sted. Trods de traurige tidender kastede kronprinsen sig også ud i selskabslivet og havde fra den 18. september 1814 til den 9. juni 1815 en ung wienerelskerinde. Da Frederik rejste hjem den 18. marts, opførte han sig endog relativt anstændigt, hvad der ikke nødvendigvis altid var tilfældet blandt alle bortløbne højerestående elskere i datiden. Han underskrev et dokument til pigen med livsvarig månedlig pension på 100 hollandske dukater, svarende til en embedsmands løn. Muligvis fordi der kom en datter ud af forholdet.

En anden god sammenhængende historie læser man om de såkaldte Wienerbørn, de sultende børn efter 1. verdenskrig, som er knyttet til navnet Sigurd Jacobsen (1882-1948), der 4. november 1919 fik arrangeret første transport til Danmark med 400 børn mellem 6 og 14 år. Turen tog 30 timer, og i alt 25.000 børn blev sendt af sted indtil 1938. Opholdet hos danske værtsfamilier blev i de fleste tilfælde særdeles lykkeligt og afspejles i flere senere danske børnebøger. Undertegnede har – tro det eller ej – faktisk været ude for at blive takket af en ældre krovært uden for Wien – han opdagede, at min mand og jeg talte dansk indbyrdes og takkede os i fuldt alvor og med ægte overrumplende inderlighed for redningen af en slægtning, der havde undgået sultedøden ved at være "wienerbarn".

En tredje god sammenhængende historie drejer sig om den dengang internationalt berømte Karin Michaëlis (1872-1950), der havde sit første besøg i Wien i 1910 efter gennembrudsværket *Den farlige Alder* (1910) om en moden kvindes længsel efter erotik. Michaëlis blev i øvrigt kendt for pigebøgerne om Bibi, oversat til 20 sprog, og et voksent forfatterskab på 20 bind. Hun lærte personligt interessante østrigske kulturpersonligheder at kende under sine mange Wienophold, således jugendarkitekten Adolf Loos (1870-1933), komponisten Arnold Schönberg (1874-1951) og

digteren Rainer Maria Rilke (1875-1926). Af særlig interesse for litteraturhistorien er imidlertid hendes bekendtskab med Bertolt Brecht (1898-1956) og hans hustru, skuespillerinden Helene Weigel (1900-1971), for den danske forfatterinde kom senere til at bidrage til parrets overlevelse efter deres flugt fra Nazityskland, idet hun inviterede dem til Danmark og skaffede dem husly på det smukke Sydfyn, hvor hun ejede hele to charmerende huse, et ved Svendborgsund og et på Thurø. Det idylliske Brechts Hus ved Svendborgsund – med tre udgange, så der forhåbentligvis altid ville være en ekstra dør at flygte ud af – tjener i vore dage som gæstehus for tyske og danske kunstnere. Og i haven findes et stort kastanjetræ, formentlig det stolte resultat af den lille spire, som Brecht ifølge et af sine digte plantede uden at vide, om det var forgæves at kere sig om at vande det regelmæssigt – og dermed afsløre tro på, at en fremtid overhovedet eksisterede, jf. "*Gedanken über die Dauer des Exils*". Selv blev Karin Michaëlis erklæret for uønsket både i Tyskland og Østrig i 1936 på grund af sin tydelige og umiskendelige modstand mod nazismen.

Andre læsere vil kunne finde andre perler i bogen, hvis væld af oplysninger inspirerer til videre tænkning. Den kan karakteriseres som en skattekasse.